

« քառասուն եւ հինգ Առաջնորդական թեմոց Տաճկաստանի, եւ
« վերջապէս Ս. Մատթէոս եւ Տ. Գէորգ Արքապիսկոպոսներն առա-
« ւելադոյն քուէ ստանալով, վերջնական կանգիդատք կամ ընտրե-
« լիք, ըստ Պալաֆէնիայի, անուննին սուսաց կայսեր բարեհածու-
« թեանը կը ներկայացուի, եւ Ն. Վեհափառութիւնն ալ զՄատ-
« թէոս կը նշանակէ Կաթողիկոս սմբենայն Հայոց»:

Յետ կարգելոյ եւ զպատճէնս նամակի յիշելոյ, որպէս եւ զնա-
մակին որ առ Բէհապուտեան իշխան, քաղէ եւ զպարբերութիւնս ինչ
ի գրութենէ Ալիողի, շարունակէ Յանձնաժողովն զգիտողութիւնս
եւ դքննադատութիւնս իւր ըստ այսմ կարգի:

« Այս վաւերական տեղեկութիւններէն յայտնի կը տեսնեի, որ
« Ս. կջմիածին Ռուսաց կայսրութեան երկիր ըլլալէն ի վեր՝ երեք
« անդամ կաթուզիկոսի ընարութիւն եղած է, եւ թէպէտ Ս. կջմի-
« ածնի Միաբանութիւնը ակամայ Պալաֆէնիայի արամագրութեանց
« համեմատ վարուելու պարտաւորուած է միշտ, բայց եւ անդէս
« Ներսիսի եւ Մատթէոսի ընարութիւնն ըստ այնմ չէ կատարուած.
« այսօր ալ Ս. կջմիածնի Միաբանութիւնը ոոյն կանոնաց համեմատ
« վարուելու պարտաւորեալ է, թէեւ իր պաշտօնական նամակը Պա-
« լաֆէնիայի յիշատակութիւն չընէր, այլ ըստ ամենայնի համաձայն
« ծիսից եւ աւանդուրեանց մերոյ եկեղեցւոյ վարուիլ կառաջարկէ:

« Տեսնենք ուրեմն ո՞րն է մեր Եկեղեցւոյ ընդհանուր կանոնը
« կամ աւանդական սովորութիւնը կաթուզիկոսական ընտրութեան
« մասին:

« Ազգային Եկեղեցին՝ Եկեղեցական նուիրապետութեան եւ ընդ-
« հանրապէս ամէն տեսակ բարեկարգութեան վերաբերեալ կանոնաց
« եւ սահմանադրութեանց հետ հարկաւ կաթուզիկոսական ընտրու-
« թեան վրայ ալ մասնաւոր կանոնադրութիւն ունեցած է ի նախ-
« նեաց, ի հայրապետաց եւ յրնդհանրական ժողովոց սահմանեալ,
« բայց ազգային թանկագին հնութեան մեծ մասին կորստեան հետ,
« Ազգը ոոյն կանոնադրութեան ալ կորուստը ողբարյու դժբաղդու-
« թեան մէջն է այսօր, այնպէս որ կաթուզիկոսական ընտրութեան
« վրայ մեր Եկեղեցւոյ օրէնքը եւ մեր նախնեաց կարգադրութիւն-
« ները գտնել ուղղողը՝ կը պարտաւորուի ազգային պատմութեան
« հատուկուր մնացորդացը դիմել, եւ անոնց ծաղկաքաղովը բաւա-
« կանանալ:

« Կաթուզիկոսական Յանձնաժողովը սոյն կէտին վրայ ազգային
« մասնագիտութեանց հետազոտութիւնը ընելով, բոլոր պատմական
« անցից ընդհանուր տեսութեամբ եւս Եղրակացութեան հասաւ, որ՝
« Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ, Ազգային Եկեղեցական նուիրա-

« պետութեան գլուխ», Աղդին Հոգեւոր Տէրն ու Հովիւը, մէկ բառով
 « Աղդին Ընդհանրական Հայրապետը Ազգովին կընտրուի, այսինքն՝
 « համայն Աղդէն և միայն Աղդէն: Աղդային պատմութիւնը կը ցու-
 « ցընէ, որ Աղդին ամէն կարգի և ամէն աստիճանի անձինք՝ լուսա-
 « ւորչական Եկեղեցւոյ անդամ ըլլալու իրաւամբ կաթողիկոսական
 « ընտրութեան մասնակից եղած են: Եկեղեցական կարդէն եպիսկո-
 « պոսունք եւ քահանայք (վարդապետք), սարկաւադք և գպիրք
 « ամբողջ, քաղաքային վիճակի մէջ ալ թագաւոր, նախարար, իշ-
 « խան, սոսկան աղքատ, հարուստ, մէծ և փոքր, ամէն կարգի աղ-
 « դայինք իրաւունք ունեցած են ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ըն-
 « տրութեան մէջ: Այս իրաւոնց արգելք ըլլալու միակ պարագայ՝ ե-
 « կեղեցւոյ փարախն դուրս դժնուին եղած է: Այն որ Եկեղեցւոյ
 « մէջ է, եւ չէ մերժուած, եւ հասակի կամ ընկերական վիճակի նը-
 « կատամամր քաղաքականակէս անբաւական չէ, Եկեղեցւոյ գլխոյն՝
 « Հասարակաց Հօր ընտրութեան մասնակցելու իրաւունք կը վայե-
 « լէ: Պատմութիւնը կը ցուցնէ նաեւ, որ մեր Աղդին մէջ կաթուղի-
 « կոսական ընտրութեան մասին երբեք օտարի միջամտութիւն մը-
 « տադիւր ընդունուած չէ, եւ բնաւ տեղ մը աղքային կաթուղիկոսի
 « ընտրութեան վաւերացում յիշատակուած չի կայ. կերեւի որ մեր
 « նախնիք այս պարագային եւ ոչ իսկ գաղափարն ունեցած են:

« Մէր Աղդին մէջ, աղդ. Եկեղեցականք եւ քաղաքայինք միեւնոյն
 « Եկեղեցւոյ անդամ եւ ի Քրիստոս Յիսուս եղբայր ճանչնալով զիրար,
 « Աղդային Հայրապետի ընտրութեան մէջ վիճակի խորողութեան
 « սկզբունք երբեք ընդունած չեն:

« Ամէն կարգի անձինք սոյն ընտրութեան մասնակցեր են, ու
 « իսուն ի խուն անշուշտ, այլ իւրաքանչիւրն իր ձեռնհասութեան
 « սահմանին մէջ շարժելով, բայց ամենն ալ զործելով, այնաչո ւ-
 « կաթուղիկոսունք ընտրուեր են միշտ Քրիստոնէական Արեւելեան
 « եւ նախնական պարզ, մաքուր կանոններով: Կաթուղիկոսական ըն-
 « տրութեան զործողութիւնները կանխաւ օրինաւորութեան շալին
 « մէջ ուղղելով իրենց պաշտօնը կատարած են, նուիրապետութեան
 « ամ գերագոյն աստիճանին՝ Ամենայն Հայոց կաթուղիկոսութեան
 « պաշտօնին արժանաւորագոյն անձինքները ցոյց տալով ժողովրդ-
 « եան, որով նոյն պաշտօնին արժանաւորութեան հասնելու արգելք
 « ունեցողները ինքնին յայտնուելով, Աղդայնոց ընտրութիւնը ճա-
 « նաչողութեամբ կատարուելու տրամադրութեան մէջ գտնուեր է:
 « Քաղաքայինք հանդերձ եկեղեցականոք ի մի վայր զումարուելով,
 « Եկեղեցականաց ցոյց տուած անձանց մէջէն Աղդին Հայրապետն
 « ընտրեր են, երբեմն պարզապէս միաձայն աղաղակ բառնալով,

« Երբեմն ատենական կարգով կանոնօք վարուելով. եւ երբ ըն-
« արութիւնը կատարուեր է, ալ բնաւ մէկուն վաւերացմանը սպա-
« սելու հարկ եւ օրէնք չըլլալով՝ ընտրեալլ յԱթոռ Հայրապետու-
« թեան օծումն առեր է :

« Այս է ահա պատմութեան մնացորդաց մեզ սովորեցուցածը,
« իրբեւ հիմնական արամագրութիւնք կաթուղիկոսական ընտրու-
« թեան կանոնաց. անոնց համեմատ կատարուեր է կաթուղիկոսաց
« մեծ մասին ընտրութիւնը : Թէպէտեւ եղեր են կաթուղիկոսներ, որ
« իրենց յաջորդներն իրենք ընտրեր են, մեր թագաւորներն ալ ըն-
« տրեր են շատ անգամներ դկաթուղիկոսներ, ինչպէս նաև նախա-
« րարք, եպիսկոպոսունք՝ միայնակ, կամ ժողովրդեան հետ մէկ-
« տեղ. երբեմն նաև սոսկ ժողովուրդն աղաղակաւ ընտրեր է դկա-
« թուղիկոս, եւ վերջին ժամանակները կաթուղիկոսական գահին
« մերձակայ եկեղեցականք միայն . շատ անգամ Ս. Էջմիածնի Միա-
« րանութիւնը. երբեմն ալ կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքները,
« բայց ասոնք ամենն ալ ընդհանուր կանոնի զարտուղութիւններ ե-
« ղած են, եւ աղգային քաղաքական ժուարութեանց եւ տառապա-
« նաց ժամանակ, կամ անպայման վստահութեան եւ կամ անիրաւ
« րոնաւորութեան արդիւնքը եղած են : Աղզին առաջին Հայրապետ եւ
« լուսաւորիչն հոգւոց Մեծն Գրիգոր աստուածային յայտնութեամբ
« ընտրուեր է՝ Հայկազն թաղաւորին, նախարարաց եւ ժողովրդա-
« կանաց ամենուն կամօք եւ ինդրահազքը, բայց լուսաւորիչ ինքն ո-
« րուշեր է իր յաջորդը, եւ այսպէս պէտք էր ըլլալ, վասնզի Աղզը
« նոր լուսաւորուած ըլլալով քրիստոնէական հաւատոյ լուսովը, կա-
« տարեալ եւ անպայման վստահութիւն ունէր իր Լուսաւորչին, ինչ-
« պէս նաեւ անոր յաջորդին վրայ, որով մտադիւր եւ իրաւամբ ձը-
« գած է անոր՝ յաջորդ Հայրապետին ընտրութեան իրաւոնքը որ
« իրն էր . եւ անոր ընտրելով ինքն ընտրած կը համարուէր :

« Թագաւորներն ալ ընտրեր են կաթուղիկոսներ, ոչ միայն աղ-
« գայինք, ալլ եւ օտար իշխաններ, մասնաւորապէս պարսից թաղա-
« ւորները եւ Շահարման կոչուած Հաղարացի բռնաւորները, որ
« շատ անդամ մերայնոց ձեռօք անուղղակի կերպով ուզածնին կը
« բարձրացունէին կաթուղիկոսական Աթոռը : Բայց անոնք բռնաւո-
« րութեան արդիւնք են եւ ոչ այլ ինչ . Աղզն այսպիսի պարագային
« մէջ իր գոնուած վիճակին համեմատ վարուելով՝ կամ լոեւեայն
« ընդուներ է նորընտիր կաթուղիկոսը՝ եթէ արժանաւոր դտեր է
« դայն իւր կոչման, եւ կամ ինք թագաւորին կամ բռնակալին դէմ
« բողոք բառնալու կարողութիւն չէ ունեցեր : Բայց երբեմն նաև ա-
« սոր հակառակ բողոք եւ աղաղակ բարձեր է, մերժեր է այն բըռ-

« Նաւորական կաթուղիկոսը եւ ուրիշ մը բնտրեր ու կաթուղիկոսացուցեր է անոր տեղ :

« Եկեղեցականք ալ բնտրեր են չառ անդամ դկաթուղիկոս, եւ « երբեմն միայն եկեղեցականք, առանց քաղաքային անձանց մասունակցութեան : Բայց ե՞րբ . Ազգին ցիր եւ ցան, նուածեալ եւ գեր- « եալ ժամանակներուն մէջ. այսպէս որ եթէ քաղաքայինք ուղէին « ալ՝ թերեւս չպիտի կարողանային մասնակցութեան իրաւունքնին « ի գործ դնել, մերթ առ ահի բանակալաց, եւ մերթ առ դժուարութեան ճանապարհաց. եւ ի մի վայր գումարելոյ:

« Բայց ժողովուրդն ալ այսպիսի չափազանցութեանց մէջ դժոնը- « ւեր է երբեմն : Երր Սուլքըն ներսէս Շնորհայի վախճաներ է, անոր « եղբօրորդին Գրիգոր Տղայ՝ յուղարկաւորութեան հանդէսին դժոնը- « ւելով, ժողովուրդն անոր շնորհապարտ վեհ կերպարանքին ու ի- « մաստալից բանիցն զմայլելով՝ միարեան աղաղակ բարձեր ու « զնա ինքն Գրիգոր Կաթուղիկոս խնդրեր է, եւ բառ այսմ խնդրա- « նաց, որ առաւել ստիպման կերպարանք ունի քան թէ բնտրութեան, « երանելին ի գահ կաթուղիկոսութեան համբարձեր է հաճութեամբ « եւ օծմամբ եպիսկոպոսաց :

« Ասոնց ամենն ալ եղեր կատարուեր են, բայց, ինչպէս որ « մերն բախնք, իրրեւ զարտուղութիւն բնդհանուր կանոնաց, որով « Աղդը ի սկզբանէ անտի իր Հայրապետին բնտրութիւնն ինքն ընել « կարգադրեր է միայնակ եւ բովանդակ. այսինքն աղդային ամէն « կարգի եւ աստիճանի արժանաւոր անձանց ձեռօք, եւ միայն ա- « նոնց ձեռօք : Օտարը երբեք իրաւոմբ ձեռք ձգած չէ անոր մէջ : « Բայց միթէ կարկառա՞ծ ալ չէ. - Այո՛. Սուրբն Գրիգոր Պահա- « ւունին՝ Շնորհալուն եղբօրը կաթուղիկոսութեան ժամանակ, « Բիւղանդիոյ կայսրութեան եւ Յունական Եկեղեցւոյ Պատրիար- « քութեան կողմէն առաջարկութիւն կ'ըլլայ մեր Հայրենի Եկեղե- « ղին Յունականին հետ միաւորելու, եւ այս նպատակաւ կայսեր « եւ Պատրիարքին կողմէն պատգամաւորութիւն մը կը ներկայանայ « Հայկաղանց կաթուղիկոսին՝ ինն գյուղի առաջարկութիւն բերելով « Յունական Եկեղեցւոյ կողմէն, որոնց իներորդն է . « Զի ընդու- « նիցին Հայք գառաջարկութիւն կաթուղիկոսին՝ միայն ի թաղաւոր « բէն Հոռոմոց» :

« Առ այս Հայրապետն Հայոց հանդերձ եպիսկոպոսօք պատաս- խանի այսպէս . « Վասն իններորդին՝ աղաչեն Հայք թոյլ տալ իւ- « րեանց րնտրութեամբ կացուցանել կաթուղիկոս, զի ընդ իշխանութեամբ զանաղան աղդաց գոյով մեր, ասեն, դժուարին է ընտրութեամբ կայսերն դնել կաթուղիկոս» : Եւ որպէս զի այս խնդրական

« պատասխանին իւր նշանակութեան ծանրութիւնը չկորսնցունէ ,
 « յաւելուն առ այն թէ «զաթուն Անտիոքայ , եթէ հնար է , եւ զթեմ»
 « նորա կալցի կաթուղիկոսն հայոց , եւ յորժամ այս լինիցի , ըն-
 « տրութիւն կաթուղիկոսին կախսցի զիաւանութենէ կայսերն» :
 « Յունաց կայսրն ու տիեզերական պատրիարքն ետ կեցան սոյն
 « խնդիրը կրկնելէ , եւ ինն առաջադրութիւններէն միայն երկուքու-
 « վը բաւականանալով որոշեցին :

« Միթէ յայտնի չերեւի՞ր այս պատմութենէն որ մեր Եկեղեցին
 « Հայրապետական ընտրութեան համար ըլ կրնար եղեր ընդունիլ
 « օտարի միջամտութիւն , թէեւ օտարն ըլլայ յունական կայսր մը ,
 « եւ իր միջամտութիւնը յունական Եկեղեցւոյ գլուխ տիեզերական
 « պատրիարքի մը համահաճութեամբը զօրութիւն ստացած ըլլայ :
 « Ի՞նչ դժուարութիւն կար մեր նախնեաց ընդունիլ Բիւզանդիոյ
 « կայսեր առաջարկութիւնը , որ մեր Ազգայնոց մէկ մասին վրայ
 « տիրող իշխանն ըլլալէ զատ , Ս. Եկեղեցւոյ հարազատ ծիրանա-
 « ծնունդ թագաւորներէն էր , եւ կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքն
 « անոր կը համաձայնէր . եւ եթէ մերայինք ընդունէին սոյն առա-
 « ջարկութիւնը , քաղաքականապէս Ազգին մեծ ծառայութիւն ըրած
 « չչ՞ին համարուեր : Բիւզանդիոյ հզօր կայսեր հաւատակցութեան
 « չնորհիւ՝ անոր մանաւոր պաշտպանութիւնը գրաւելու հարկ եւ
 « կարօտութիւն ըլ կա՞ր արդեօք նոյն ժամանակները , որ մեր Ազ-
 « գին երկրորդ հարստութեան տունը կործանած , Ազգայինք մեծ
 « մասամբ Մեծին Հայաստանի վրայ բռնացող հեթանոսաց ձեռքը
 « մատնեալ , եւ Ասիոյ Արեւմտեան կողմը՝ Ռուբինեանց փոքրիկ եւ
 « տակաւին խիստ տկար տէրութենէն զատ՝ Ազգային իշխանութեան
 « ոչինչ նեցուկ չէր մնացած : Այո՛ , կարօտութիւն կար , եւ ոչ մի-
 « այն կարօտութիւն , այլ երկիւղ ալ կար , որ եթէ մերոնք Յունա-
 « կան առաջարկութիւնները մերժեն , թէրեւս Յունաց կայսրութիւ-
 « նըն առիթ ունենալով Հայաստանի մնացորդաց եւ մասնաւորապէս
 « Կիլիկիոյ փոքրիկ , բայց անկախ իշխանութեան վրայ յարձակում
 « ընէր , եւ Ազգին վերջին յոյսն ու միակ միիթարութիւնն ալ կորըն-
 « չէր յաւիտեան : Բայց մեր նախնիքն այս առարկութեանց եւ դի-
 « տողութեանց եւ ոչ մէկուն ունկն մատուցին , այլ Հայրենական
 « Եկեղեցւոյ օրինակ նախանձախինդրութեամբ զօտեւորեալ՝ հա-
 « մարձակ պատասխանեցին կայսեր , եւ խնդրոց ձեւով անոր հրա-
 « մանը մերժեցին :

« Կաթուղիկոսական ընտրութեան վերաբերեալ սոյն ընդհանուր
 « սկզբունքէն զատ՝ պատմութիւնն անոր մէկ քանի տրամադրու-
 « թիւնները կը յայտնէ , որով կը տեսնենք թէ մեր նախնիք Արշա-

« կունեաց թագաւորութեան վերնալէն ետքը, տեսնալով օտարազգի
 « բոնաւորաց ազգեցութեամբ մէկ քանի փառամոլ և կեղեցականաց
 « կաթուղիկոսութեան հասանելը, եւ երեմն նաեւ մէկ քանիին մէկէն
 « զանազան տեղուանք նոյն բարձր աստիճանին ընալուիլը, այնպէս
 « որ միեւնոյն ժամանակ մինչեւ հինգ-վեց կաթուղիկոս երեւան ե-
 « լած են Ազգին մէջ, Գրիգոր Պահաւունի օրինաւոր կաթուղիկոսին
 « նախագահութեամբ և կեղեցական Սինոդ ըրեր են եւ օրէնք գրեր
 « են, «զի առանց հաւանութեան չորից Աթուոց եպիսկոպոսաց ոչ
 « ոք նաոցի կաթուղիկոս՝ որ ի Սիւնիս, եւ Թագէոսի վանուց՝ որ
 « յԱրտազ»: Բայց այս օրէնքն շատառնց անգործադրելի եղած է, նոյն
 « իսկ յիշեալ չորս եպիսկոպոսական Աթուոց պակասելով:

« Բաց յայսմանէ, Միիթար կաթուղիկոսին ի սկիզբն չորիքտա-
 « սաներորդ դարու Հռովմ գրած թուղթին մէջ յիշատակութիւն կը
 « դանուի Ազգային կաթուղիկոսաց ընտրութեան եղանակին վրայ
 « այսպէս. «Փողովին հրամանաւ Արքայի Արքեպիսկոպոսունք, ե-
 « պիսկոպոսունք . . . իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ տայ զանուն միոյ
 « ուրուք յեպիսկոպոսաց կամ ի վարդապետաց . . . եւ զանուանն
 « գրով տան թագաւորին ընդ կնքով իւրեանց, եւ եթէ բազումք ի-
 « ցեն վիճակովքն, հրամայէ թագաւորն, զի միաբանեցին ի վերայ
 « երկուց կամ երից, եւ ապա թագաւորն հանդերձ ժողովով իւրով
 « ընտրէ յերից ի նոցանէ զմին զոր կամի, եւ յաւուր օծութեան անդ՝
 « թագաւորն ինքնին ծունք կրկնեալ՝ զնէ զմատանին ի ձեռն նորա
 « համբուրելով զաջ նորին եւ դառնայ ի տեղի իւր, եւ յայնժամ առ-
 « նուն զնա Առաջնորդք, եւ օծանին ընդ օրինի կաթուղիկոսութեան»:
 « Ահա այս տրամադրութիւններն ալ կապացուցանեն, որ Ազգն ինք
 « կընտրէ զիւր կաթուղիկոսը իւր կրօնական եւ քաղաքային աստի-
 « ճանաւորաց ձեռօք, եւ օտարի ազգեցութեան առաջքն առնելու
 « համար ամէն պէտք եղած միջոց ի գործ գրած է:

« Արդ՝ կաթուղիկոսական Յանձնաժողովը Ամենայն Հայոց
 « կաթուղիկոսութեան արդի ցաւալի կացութեանը եւ ընտրութեան
 « ներկայ եղանակին հակառակ մեր նախնական օրինաց տրամա-
 « դրութիւնները տեսնելով, իր պաշտաման Ա. եւ Բ. կէտերուն
 « կատարմանը համար բաւական կը համարի յայտարարութիւն ընել
 « առ պատկերի ժողովդ, թէ կաքուղիկոսական արուին արդի վի-
 « նակն եւ կաքուղիկոսի ընտրութեան արդի սահմանադրութիւնը
 « հիմնական ուղղութեան կը կարօտի, եւ պէտք է ամէն ինչ մեր Ե-
 « կեղեցւոյ նախնական օրինացն ու աւանդութեանց վերածել»:

Բատ այսմ աւարտի Կ. Յանձնաժողովն զդիտողութիւնս իւր եւ
 զտեղեկութիւնս ըստ երկուց ինդրոցդ, անցանէ ի մասն Գ., իմա՝

յերսորդն խնդիր սակա որոշելոյ զեղանակ ինչ է մասնակցութիւն հայոց Թուլքիոյ յընտրութեան կաթուլիկոսի Ամենայն հայոց եւ ծրագրի այսպէս :

Ս. Ս. էջմիածնի կաթուլիկոսը Ամենայն հայոց Ընդհանուր հայրապետ եւ Հոգեւոր Տէրն ըլլալով՝ իր ընտրութիւնն ազգային Կըլլայ:

«Բ. Ս. էջմիածնն, Հայաստանեայց Մայր Եկեղեցին, Աստուած- «որդւոյն հրաշալի ճարտարապետութիւնը Ա. Լուսաւորչին ձեռօք «շինուած, անոր Հայրապետական Աթոռն եւ համօրէն Հայկազանց «Հոգեւոր միութեան կեդրոնը ըլլալուն համար, Ամենայն հայոց «կաթուլիկոսական գահը միշտ հոն կը մնայ, եւ հետեւաբար կա- «թուղիկոսին վերջնական ընտրութիւնն ալ հոն կը կատարուի:

«Գ. Ամենայն հայոց կաթուղիկոսի ընտրութեան Տաճկաստանի «Հայոց մասնակցութեանը համար նախ եւ առաջ կ. Պոլսոյ Եկեղե- «ցականք՝ վիճակային ժողով գումարելով՝ կաթուղիկոսական ըն- «տրելոց հանգամանքը կորոշեն, այսինքն՝ Ազգին մէջ գտնուած «բարձրաստիան Եկեղեցականներէն միայն զանոնք, որ կաթուղի- «կոսի աստիճանին արժանանալու արգելք մը չունին, կը զատեն, «եւ անոնց ցուցակը ժողովոյ անդամոց ստորագրութեամբ կը վա- «ւերացնեն :

«Դ. Սոյն ցուցակը՝ Տաճկաստանի Հայոց Ընդհանրութիւնն ո- «րինաւորապէս ներկայացնող Ազգային Երեսփոխանական ընդհա- «նուր Ժողովոյ կը ներկայացուի, որ անոր մէջէն եւ միայն անոր «մէջէն՝ զաղտնի քուէարկութեամբ Երեք ընտրելի կորոշէ: Եթէ «ասոնցմէ մէկը քուէին բացարձակ առաւելութիւն չստանայ, Երկ- «րորդ՝ անգամ քուէարկութիւն կ'ըլլայ Երեք առաւելագոյն քուէ «ստացողաց վրայ, եւ սոյն Երեք ընտրելիք իրենց ստացած քուէից «յին կեդրոնական ընդհանուր ժողովով ընտրած են:

«Ե. Տաճկաստանի Հայոց Առաջնորդութիւնները, Սոոյ եւ Ազ- «թամարայ կաթուղիկոսութեանց սահմաններուն մէջ գտնուող վե- «ճակներուն հետ 65 ըլլալով, ընդհանուր ժողովոյ կողմէն ընտըր- «ուած Երեք ընտրելեաց ամէն մէկը 130 քուէի արժէք կունենան, «այնու իրաւամբ որ բոլոր Տաճկաստանի Հայոց թէ Եկեղեցական «եւ թէ աշխարհական ընտրողաց ամենուն ներկայացուցիչ ազգա- «յին կեդրոնական ընդհանուր ժողովով ընտրած են:

«Զ. Տաճկաստանի Հայոց Երեսփոխանական ընդհանուր ժողո- «վը Երկու պատգամաւոր կընտրէ, մին Եկեղեցական (միւսն աշխար- «հական), որք Ս. էջմիածնն կերթան, եւ Տաճկաստանի Երեք ըն- «հական), որք Ս. էջմիածնն կերթան, եւ Տաճկաստանի Երեք ըն-

«տրելեաց անունները եւ անոնց ամէն մէկուն 130 քուէի արժէք ու-

« նենալը յայտնող ընդհանուր ժողովոյ պաշտօնական գիրը Սինոդին
 « եւ ընտրող ժողովին ներկայացելէ ետեւ, Ս. էջմիածնի տաճարին
 « մէջ երկրորդ անգամ՝ կատարուելիք քուէարկութեան ժամանակ՝
 « քուէնին կուտան միայն այն բարձրաստիճան եկեղեցականին,
 « որ Տաճկաստանի ընդհանուր ժողովին մէջ քուէից բացարձակ ա-
 « ռաւելութիւն ստացած է :

« Է. Ս. էջմիածնի Տաճարին մէջ ներկայացեալ Համազգային
 « Պատգամաւորներուն ըրած քուէարկութեան արդիւնքը յայտնուե-
 « լին ետք, ամենէն աւելի քուէ ստացող եպիսկոպոսն օրինաւորա-
 « պէս Հոգեւոր Տէր է Հայաստանեաց Եկեղեցւոյ եւ Կաթուղիկոս
 « Ամենայն Հայոց ափոելոց ընդ ամենայն տիեզերս» :

Այսպէս աւարտի Յանձնաժողովն Կոթուղիկոսական զծրագիր
 իւր եւ գեղրակացութիւն՝ յաւելեալ եւ զյոյս իւր սիրաշահելոյ զբա-
 րեհաճութիւն Օգոստ. Կայսեր Ռուսաց առ այս :

Թուի մեզ հետաքրքրական լինել ինքնարութիւն - յաւելուած ա-
 ռաջարկութեան Յանձնաժողովոյ որ վասն Սսոյ եւ Աղթամարայ
 պիտականուն կաթուղիկոսութեանց՝ զտեալ եւ ուղղեալ առ Ընդհ.
 Ժողով Տեղեկագրովն իւրով: Ուստի ի կնքել մերում զայսոսիկ պար-
 բերութիւնս որ սակա ջանից եւ արդեանց Յանձնաժողովոյ առթիւ-
 խնդրոյ վերաքննութեան Պալաժէնիոյ, ոչ աւելորդ Համարիմք ըն-
 դօրինակել ասդէն միայն զծրագիր առաջարկութեանն ընդ երկուց
 պարբերութեանցն որ ի սկիզբն ծրագրոյ, թողեալ ի բաց զհամայն
 պատմական տեսութիւնս եւ զխորհրդածութիւնն՝ առիթ առեալ եւ
 պատրուակեալ զմիաժամանակեայ թափուր վիճակս Աթոռոյն Սսոյ
 Աղթամարայ, եւ կամեցեալ ենթարկել զնորդնորելիս ընդ գերիշսա-
 նութեամբ Կաթուղիկոսի Ամենայն Հայոց՝ ի կատարեալ միութիւն
 Եկեղեցւոյ Հայաստանեաց ընդ միով դմով: Ահաւասիկ.

« Այս նպատակաւ Յանձնաժողովս կառաջարկէ որ Ընդհանուր
 « Ժողովը վճիռ տայ եւ տնօրէնութիւն ընէ, որ այսուհետեւ Սսոյ
 « Աքոռին կարուղիկասի յաջորդութեան նկատմամբ Աջապահ կոչ-
 « ուած կարգ մը անձանց ըրած պահանջողութիւնն անընդունելի է,
 « եւ թէ այս աթոռոյն, եւ թէ Աղթամարայ աթոռոյն համար կա-
 « թուղիկոս ընտրելու իրաւունքն Աղջային Ընդհանուր. Ժողովին ի-
 « րեն սեպհական (՞ . . .) ըլլալով, նա կընտրէ կաթուղիկոսները,
 « երկուքն ալ Միաբանութեանց կողմէն ներկայացուած օրինաւոր
 « ցուցակին մէջէն զատելով, ինչպէս որ Ս. Երուսաղէմի Պատրիար-
 « քի ընտրութեան համար ըրած է եւ կընէ:

« Եթէ Ընդհանուր Ժողովն այս վճիռը տալու կամք ընէ, Յանձ-
 « նաժողովիս կը մնայ սա հետեւեալ յօդուածներն առաջարկել, իբ-

բեւ ընտրական օրէնք Սսոյ եւ Աղթամարայ կաթուղիկոսաց ընտրութեան:

«Ա. Երբ Սսոյ կամ Աղթամարայ կաթուղիկոսը վախճանի,
«Միաբանութիւնը իր Տնօրէն ժողովոյ հրաւիրմամբ ընդհանուր ժո-
«ղով կազմելով՝ Տեղապահ մը կընտրէ կաթուղիկոսութեան աթո-
«ոյն, եւ զանի կառաջարկէ Կեղրոնական Վարչութեան խառն ժո-
«ղովոյ հաստատութեանը:

«Բ. Միաբանութեան ընդհանուր ժողովը տեղապահի նախա-
«գահութեամբ աստեան կազմելով (քաղտնի քուէարկութեամբ)
«ցուցակ մը կը պատրաստէ կաթուղիկոսութեան աթուր բարձրանա-
«լու արժանաւոր եկեղեցականաց, որուն մէջ դրուելու անձինք պէտք
«է 40 տարին լրացուցած եւ դէթ հինգ տարիէ ի վեր եկեղեցական
«աստիճան ընդունած ըլլան, Աթուոյն եւ Միաբանութեան ամէն
«պարագայից տեղեկութիւն եւ հմտութիւն ունենան, եւ որ եւ իցէ
«դատի ներքեւ չգտնուին տէրութեան կամ Աղգին կողմէն:

«Գ. Սոյն ընտրելեաց ցուցակը որ գոնէ երեք անուն պիտի պա-
«րունակէ, Միաբանութեան ընդհանուր ժողովոյ մեծադոյն մա-
«սին ստորագրութեամբ եւ Տնօրէն ժողովոյ անդամոց եւ կաթու-
«ղիկոսական տեղապահին կնքովը վաւերացնելով՝ կը զբկուի կե-
«դրոնական Վարչութեան խառն ժողովոյ, որ իր ունեցած դիտո-
«ղութիւններով հանդերձ զայն կը ներկայացնէ Աղդ. Ընդհանուր
«ժողովոյ:

«Դ. Ընդհանուր ժողովը կընտրէ զկաթուղիկոս նոյն ընտրելեաց
«ցուցակին մէջէն գաղտնի քուէարկութեամբ եւ բացարձակ առա-
«ւելութեամբ քուէից:

«Ե. Կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարքը ընդհանուր ժողովոյ ըն-
«տրութեան գործադրութիւնը կընէ նորընտիր կաթուղիկոսին օծ-
«ման համար պէտք եղածը տնօրինելով եւ Բ. Դոնէն մասնաւոր
քագրիրով հաստատութեան ֆէրման առնելով:

«Զ. Նորընտիր կաթուղիկոսն իր ընտրութեան լուրը կը հա-
«ղորդէ Ամենայն Հայոց կաթուղիկոսին պատշաճաւոր եղանակու,
«եւ լրջաբերական կոնդակով ալ իր թեմերուն մէջ գտնուող ժո-
«ղովրդեան կը ծանուցանէ իր գահակալութիւնը:»:

Այսու եւ այսպիսեաւ ծրագրաւ ջանայ Յանձնաժողով հաստա-
տել զնոր իմն գրութիւն հակասական, բարձրացուցանել առաւել
զիշանութիւն Ընդհ. Ժողովոյ եւ Պատրիարքարանի Գում-Գարույի,
գոլիսանակ պատրուակեալ միութեան եկեղեցւոյ եւ Աղգի Հայա-
տուանակ պատրուակեալ միութեան Ֆլիմով, եւս եւ չփոթէ զներքին եւ
տանեայց ընդ միով գլխաւոր Գլխով,

զարտաքին իրաւասութիւնս ծանունս՝ գրդուեալ վկնդիր արժանապատութեան ոռւս. կառավարութեան :

Թողցուք զայս, եւ առցուք ի ձեռս զընթացս Սինոդի, որ հետեւ յաճախ եւ ի նուիրական խնդիրս անդամ հրահանդաց եւ թերդութեանց ոռւս. կառավարութեան :

Արդ՝ յաւելորդաց լմն է երկարաբանել զգդկոհութեանց եւ զթելադրութեանց ոռւս. կառավարութեան առթիւ անցից եւ վերաքննութեան Կանոնադրութեան 1836-ի եթէ աստ ի կ. Պոլիս եւ եթէ անդ ի Ս. Էջմիածին :

Սինոդ առաւել իմն հլու հալատակութեամբ կամակատար լեալ օտարաց, մանաւանդ զի Տեղակալ եւ անդամք Սինոդի էին արք ապիկարք եւ տգէտք ըստ բազում մասանց՝ զուրկ մինչեւ իսպառ ի բարեկապաշտական զգացմանց, օրագրական որոշմամբ արձանագրէ զօտարահրահանդ պատուէրս զայսոսիկ.

« Ա. Համարել մասնաւոր իմն Յանձնաժողով եւ ոչ պաշտօնական դի. Յանձնաժողովն կ. Պոլսոյ:

« Բ. Ոչ ճանաչել զորոշումն, ապա ուրեմն զծրագիր նորա (Յանձնաժողովոյ), որ ոչ ունի ի ձեռին զերաշխաւորութիւն ապահով, եթէ կարէ ժողովակիտ արդեօք հաւատարիմ թարգման կալ փափաքանաց Հայոց Տաճկաստանեայց, մանաւանդ զի դադարեալ է Ազգ. Սահմանադրութիւն, տարակուսական է վերադրութիւն եւ ապագայ նորա, վասն որոյ Սինոդ համարի զեզ բակացութիւն Յանձնաժողովոյ իրեւ զաշխատութիւն վիճարագ նելի, որ ոչ կարէ փայելի զկշիռ ինչ ի գործո պաշտօնականս :

« Գ. Մերժել իսպառ զեզրակացութիւն Յանձնաժողովոյ, որ սակա Պոլոժէնիոյ (Պալաժէնիոյ), ըստ որում կազմեալ է կանոնադրութիւնը զմի մասն օրինաց տէրութեան եւ հարկ էր ըստ սահմանեալն կարդի (իմա առեալ կանխաւ զամենողորմած բարեհանձնութիւն եւ զհրաման ո. կայսեր) ենթարկել ընդ վերազննութեամբ եւ ընդ փոփոխութեամբ, որպէս լինին առհասարակ փոխութիւնք օրինաց: Եւ զի Պալաժէնիան պատկանի ոռւսահայոց, ապա ուրեմն ոչինչ արժեն քննադատութիւնք օտարերկրեաց անձանց (>): Անկ էր միայն ոռւսական կառավարութեան, որ հաստատեաց զկանոնադրութիւն 1836 ամի, եւ իրաւունք նորա են մոռանել զինովիութիւնս ի նմին: - Եւ միանգամայն ոչ ընկալեալ Սինոդի զծրագիրն զայս համարէր ըստ առաջնոյն եւ ճանաչէր միայն դէմ Առաջնորդութիւնս Տաճկահայոց եւ դ90 ճայն պատգամաւորաց, ցորչափ մնային ի գաղտնի (օ) եթէ որպէս բարձրա-

« ցան 45 Առաջնորդութիւնք ի 65, եւ զիա՞րդ յաւելաց ի նորոյ 20
« Առաջնորդութիւնք»:

Մինչ այսպէս շփէին ընդ միմեանս երկոքին կեղրոնական Մարմինք պաշտօնականք աննախանձելի իմն եւ անգիտակից ուղղութեամբ եւ յարաբերութեամբք, Պատրիարք Հայոց կ. Պոլոյ Տ. Պողոս Արքեպոս. Թաքթաքեան կրկնեաց զրել Սինոդի զգբութիւն զայս ի 26-ն Օգոստոսի (1866), զոր եւ արժան համարիմք ամփոփել աստեւն ամբողջութեամբ՝ ի բաց թողեալ զպատկերացուցակ Առաջնորդութեանց ըստ նորոյ կազմութեան:

« Որպէս զրեցաւ ի մենջ առ Սրբազնն Սինոդի ի 15 Յուլիսի ան-
« ցելոյ ընդ 164 համարաւ, խնդիր ընտրութեան Յաջորդի ընդհան-
« րական Հայրապետի Մայր Աթոռոյդ Սրբոյ՝ առաջի ետաւ Ազգա-
« յին Ընդհանուր Ժողովոյ մայրաքաղաքիս, «որ կազմեալ գոլով յի-
« կեղեցական եւ յաշխարհական երեափոխանաց ազգին ընդ մերով նա-
« խագահութեամբ զաղգն ողջոյն զթուրքիաբնակ՝ առաջի Օսմանա-
« կան պետութեան եւ առաջի ազգին ներկայացուցանէ եւ ըստ տը-
« րամադրութեան Մերոյ Ազգային Սահմանադրութեան ձեռնհաս է
« տհօրինել զիրաւունս մասնակցութեան թուրքիաբնակն հայոց
« յընտրութեան Ամենայն Հայոց Կաթուղիկոսին:

« Ազգային արդի Ընդհանուր Ժողովս հասու եղեւ կարգադրու-
« թեան Սրբոյ Սինոդիդ, այն է խնդրել ի պատրիարքէն կ. Պոլոյ՝
« զի հանդերձ Կրօնական Ժողովով նշանակեսցէ զմի ոք եկեղեցական
« պատգամաւոր, եւ ի Քաղաքական Ժողովոյ՝ զի եւ նա որոշեսցէ
« զմի ոք աշխարհական՝ պատգամաւոր վասն կ. Պոլոյ, եւ հրա-
« ւիրեսցէ զամենայն Առաջնորդական վիճակայինս Թուրքիոյ ըն-
« տրել իւրաքանչիւր ի նոցունց կրկին պատգամաւորս, յորոց մին
« եկեղեցական ի գիմաց Առաջնորդի, եւ մին աշխարհական՝ ի գի-
« մաց ժողովրդեան, եւ այսու ամենեքին մասնակից լիցին պատգա-
« մաւորք եւ կամ նամակաւ ընտրութեան Կաթուղիկոսին Ամենայն
« Հայոց, որ հանդերձեալ է կատարել ի 15-17 սեպտեմբերի այսր
« ամի ի Միածնաէջ Ս. Տաճարին: Եւ տեսեալ, զի ընտրական կար-
« գադրութիւնս այս, որ թերեւս համաձայն կանոնադրութեան ե-
« կեղեցական վարչութեան մերազնէից Ռուսաստանեաց, այլ ոչ ի
« դէպ գայ բնաւին թուրքիաբնակ հայկազնցս քաղաքական վիճա-
« կի պարագայից, որք պահանջեն «միոյն ի ձեռն պաշտօնական գըլ-
« իսոյ Ազգին՝ այն է Պատրիարքին կ. Պոլոյ, եւ ընդ նորին նախա-
« գահութեան կարգեալ Ազգային կեղրոնական Ժողովոյ ունել պաշ-
« տօնական յարաբերութիւնս ընդ համայն համազիս օտարաբնա-
« կըս», եւ նկատելով իսկ զի Ս. Սինոդն զհրաւիրագիրս իւր ի խըն-

« Դեմ պատգամաւորացն պահանջելոց ի մերազնեայ վիճակայնոց
 « Թուրքիոյ՝ ոչ առ վիճակայինս ուղղակի, այլ առ կեդրոնական
 « Վարչութիւնն ի Կ. Պոլսու ուղղեալ՝ ակն յայտնի յերեւան ածէր
 « վիրն քաղաքագիտական խոհականութիւնն ի պատճառս փափուկ
 « Դրից քաղաքական վիճակի թուրքիաբնակ հայկազանցս, վասն ո-
 « բոյ Ազգային Ընդհանուր Ժողովն սահմանեաց զմասնակցութիւն
 « Թուրքիաբնակ Հայոցս յընարութիւն Ամենայն Հայոց Հայրապե-
 « տին՝ առնել ոչ ի վիճակաւորացն եւ ի ժողովրդականացն պատգա-
 « մաւորն եւ կամ քուեայս առանձինս խնդրելով ըստ պատուիրանաց
 « Ս. Մինողիդ, որ նոր իմն է եղանակ ընտրութեան եւ ոչ երբեք ի
 « գործ եղեալ աստանոր ի մէջ մեր, եւ ոչ զԱզդն ողջոյն յերիս բա-
 « ժանեալ՝ միայն զթեմականս Ս. Էջմիածնի ընդունել ի մասնակ-
 « ցութիւն ընտրութեան, որպէս անուշաղը ութեամբ եղեալն է յըն-
 « տրութեան հանգուցելոյ Հայրապետին, վատարելով արտաքս զթե-
 « մականս Կիլիկիոյ եւ Աղթամարայ մասնաւոր կաթուղիկոսու-
 « թեանց, որպէս թէ չիցեն եւ նոքա որդիք Հայաստանեայց կաթու-
 « ղիկէ Առաքելական Եկեղեցւոյ, եւ կամ թէ ընտրելի կաթուղիկոսն
 « չիցէ կաթուղիկոս ամենայն Հայոց, որ ընդ տիեզերս իցեն: Այլ
 « զհամօրէն Տաճկաստանի եւ Դանուբեան աշխարհեաց հայորեայն
 « ընդունել ի մասնակցութիւն ընտրութեան Հայրապետին Ամենայն
 « Հայոց, ըստ կարգաց վաղնջուց եւ օրինաց Հայաստանեայց Մի,
 « Մուրբ, Կաթուղիկէ եւ Առաքելական Եկեղեցւոյ:

« Եւ արդ՝ ընդ սահմանելոյ Ազգային Երեսիոխանական ընդհա-
 « նուր Ժողովոյ՝ գումարեցաւ վիճակային Եկեղեցական ժողով յեր-
 « կոտասանելորդումն Յուլիսի յԱթոռանիստ Մայր Եկեղեցւոջ Կ.
 « Պոլսոյ ընդ մերով գահերեցութեամբ, ուր բաց յեպիսկոպոսաց
 « գտելոց ի Մայրաքաղաքիս եւ ի քարոզիչ վարդապետաց եւ յաւադ
 « եւ յաթոռակալ քահանայից ամենայն Եկեղեցեայց Կ. Պոլսոյ՝ ներ-
 « կայ գտան նաեւ յատուկ հրաւիրմամբ մերձակայ վիճակաւոր Ար-
 « քեպիսկոպոսունք եւ վանահարք Ս. Ուխտին Գլակայ եւ Արմաշու-
 « հոչակաւոր վանուցն, եւ Կիլիկիոյ եւ Աղթամարայ եւ Ս. Երուսա-
 « ղէմի Աթոռոց (° . . .) եւ յայս սակս կարգեալ փոխանորդի բարձ-
 « րաստիճան Եկեղեցականք: Ի ժողովի աստ նախ պատրաստեցաւ
 « ցուցակ ամենայն եպիսկոպոսաց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ա-
 « ռանց խարութեան Երկրի եւ պաշտաման եւ այլ հանդամանաց,
 « որոց թիւն եհաս ի յիսուն, եւ ի յիսնիցն անդէն ի ժողովի անդ
 « որոշեցան Խօթնեկին արժանաւորագոյնք ի գահակալութիւն Արա-
 « բատեան Գերագոյն Աթոռոյն. այս ցուցակ Խօթն անուանց ստորա-
 « գրեալ ի հարց ժողովականաց՝ ներկայացաւ Ազգային Երեսիոխա-

« նական Ընդհանուր Ժողովոյ, որ ի քսաներորդ երկրորդ նմին ամ-
« սոյ գումարեալ ի տաճարին Սրբուհւոյն Աստուածամօր մայրաքա-
« ղաքիս ընդ մերով գահերէցութեամբ եւ գործակցութեամբ ներ-
« կայացուցչաց կաթուղիկոսական Աթուոյն կիլիկիոյ եւ Աղթամա-
« րայ, եւ Պատրիարքական Աթուոյն Ս. Երուսաղէմի, զեօթն ըն-
« տրելեացն զցուցակ ըստ ատենական կարգաց եւ կանոնաց՝ գաղտ-
« նի քուէարկութեամբ վերածեաց յերիս ընտրելիս, յորոց առաջին
« է եւ գլխաւոր նախկին Պատրիարք Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ Ս.
« Գէորգ Ս. Արքեպիսկոպոս Պրուսացի, զինի նորա Ամենապատիւ
« Տ. Եսայի Ս. Արքեպոս. Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի, եւ յետ նորա
« Գերապատիւ Տ. Իդնատիոս Ս. Արքեպիսկոպոս Վասպուրականի:
« Սոքա են երեք ընտրելիք կաթուղիկոսական գահուն Մօր Լուսոյ
« Կաթուղիկէ Սրբոյ իջմիածնի ի դիմաց հանուրց Հայաստանեաց
« բնակելոց ի Թուրքիա, եւ մեր ներկայացուցեալ զանուանսդ առ
« Ս. Սինոդդ եւ առ Ամենայն Հայոց կաթուղիկոսութեան ընտրո-
« դական Համազային Բարձր Ժողովդ՝ յանուն Ընդհանուր Ժողո-
« վոյ Կեղրոնական Վարչութեան Ազգիս, ի պաշտօնէ աղդ տոնեմք՝
« թէ իւրաքանչիւր ի սոցանէ ունին իրաւունս կրկնաթիւ քուէից
« վաթսուն եւ հինդ առաջնորդական վիճակաց Հայոցս Տաճկաստա-
« նի յառաջին անդ բնարողական գործողութեան, որ ունի կատարել
« ի Մայր Տաճարի Սրբոյ իջմիածնի ի հնդեասաներորդն առաջի-
« կայ սեպտեմբեր ամսեան, որպէս յայտ արարեալ է դիր Սրբոյ
« Սինոդիդ:

« Իսկ յերկրորդ գործողութեան բնարական քուէարկութեան՝
« ո՞ր առ ի վերջնական եւ վճռական բնարութիւն ի միջոյ չորեցունց
« ստացելոցն առաւելագոյն քուեայս պարտի կատարել ի համազգա-
« յին բնարողական բարձր Ժողովի, պատգամաւորքն Հայոց թուր-
« քաստանեաց ունին հրահանգ յրնդհանուր Ժողովոյ մերմէ թէ
« ո՞ւմ պարոին տալ դքուեայս ի միջոյ Երից անդի բնարելոց, ունե-
« յով յայտ նուագ եւս իւրաքանչիւր պատգամաւոր վաթսուն եւ հինդ
« ձայնից գորութիւն, եւ իւրաքանչիւր միահաղոյն Հարիւր Երեսուն
« քուեայս:

« Ոչ տարագէս թուի մեղ տատանոր մեկնարանել դտարբերու-
« թիւն վերոյնչանակեալ թուոյ առաջնորդական վիճակաց թուրքիա-
« բնակ Հայոցս ի թուոյն ցուցելոց յաղգային Կեղրոնական Վարչու-
« թենէս ի մասնակցութեան մերում լրնարութեան նախորդ Քահա-
« նայապետի: Այս տարբերութիւն որպէս տեսանի ի ցուցակէն,
« ի ձեռու պատգամաւորաց մերոց, ծագի յայնմանէ, զի ի ժամանա-
« կի նախընթաց կաթուղիկոսական բնարութեան՝ Ազգային Կեղրու-

« նական Վարչութեան տեղւոյս՝ ոչ էր առեալ ի գիր զթեմս կա-
« թուղիկոսութեանց կիլիկիոյ եւ Աղթամարայ եւ ոչ զիհճակս
« պատրիարքութեան Ս. Երուսաղէմայ՝ դոր ի վեր անդք ասացաք,
« զորոց զմասնակցութիւն յայս համազգային ընտրական գործողու-
« թեան սահմանեաց արդի Երեսի. Ընդհ. Վարչութիւն թուրքիա-
« բնակ Հայոց :

« Ազգային Ընդհանուր Ժողովս քաջ համոզեալ է, զի յետ օրի-
« նաւորապէս եւ ըստ ատենական կարգաց կատարման առաջին եւ
« երկրորդ քուէարկութեանց յընտրութեան Կաթուղիկոսին ամենայն
« Հայոց ի Մայր Տաճարին՝ ներկայութեամբ եւ գործակցութեամբ
« մերս պատգամառորացու, եկեղեցականն այն բարձրաստիճան՝ որ
« առաւել քան զամենեսին ընկանուցու քուեայս, նա ամբառնայ
« արժանուրութեամբ ի գերազահ Աթոռս Սրբազն Առաքելոցն Թա-
« գէի եւ Բարգուղիմեայ եւ առաքելանման Առն Սրբոյն Գրիգորի
« Լուսաւորչին մերոյ, ըստ իրաւանց եւ արգարութեան եւ ըստ օ-
« րինաց ազգային սուրբ Եկեղեցւոյս մերոյ : Եւ յայնժամ աթոռք մաս-
« նաւոր կաթուղիկոսութեանց կիլիկիոյ եւ Աղթամարայ, Պատրի-
« արքութեանց կ. Պոլսոյ եւ Ս. Երուսաղէմի, եւ ամենայն վիճակա-
« ւորք Տաճկաստանի մասնակցեալք յընտրութիւն Հայրապետին ա-
« մենայն Հայոց՝ իրաւամբ որդիս դաւանին զանձինս ընտրելոյն յա-
« մենայն Հայոց, որ եւ իրաւամբ կրէ զրարձր տիտղոս Գերագոյն
« կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց՝ իրբեւ արդարեւ դլիսոյ միոյ մի-
« այնոյ կաթուղիկէ եւ Առաքելական Հայաստանեայց ուղղափառ Ս.
« Եկեղեցւոյ, զոր պանծացուցէ» . . .

Այսպէս ուրեմն Տ. Պոլսո Արքեպոս. - Պատրիարք պաշտպանեալ
ի դիմաց Երեսի. Ընդհ. Ժողովոյ զիրաւունս եւ զնոր դրութիւն
մասնակցութեան Հայոց Թուրքիոյ յընտրութիւն Կաթուղիկոսի ա-
մենայն Հայոց հակառակ գրութեան եւ շրջաբերականի Սինոդի,
հաղորդէ միանդամայն զեռանուն ցանկ կաթ. ընտրելեաց հանդերձ
այլովքն, պարզեալ եւ յայտնեալ դյաւելեալս ի նորոյ զթեմս կիլի-
կոյ, Աղթամարայ եւ Ս. Երուսաղէմի ի լրումն 65 վիճակաց ի՞ո-
խանակ 45-ի :

Խոկ Սինոդի Ս. Էջմիածնի ընկալեալ զայս թուղթ՝ ժութայ կաղ-
մել խոնարհարար ի 16-ն սեպտեմբերի զօրադրական որոշումն եւ
յաւելու ի Հրամայեցին օրինակ զայս. « Զներկայ դրութիւն Պատ-
րիարքին Հայոց կ. Պոլսոյ ընկալեալ ի տեղեկութիւն՝ կցել ընդ գոր-
ծոյն: Խոկ ըստ որում ի վերստողեալ գրութեան անդ նշանակին 130
ձայնք ըստ թուոյ 65 վիճակաց Հայոց Տաճկաստանի, ոակայն Սինո-
դիս, նոյնպէս եւ տէրութեան Ռուսիոյ յայտնի են միայն 45 վիճակ:

որպէս եւ ընկալեալ է յընտրութեան նախկին կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց Տ. Մատթէոսի, վասն որոյ եւ ի ներկայ ընտրութեան եւս ընկալնուլ ըստ առաջնոյն ի հաշիւ ձայնից միմիայն դէօն վիճակն, իսկ վասն մնացեալ 20 վիճակացն Սոոյ, Աղթամարայ, Երուսաղէմայ եւ Դանուբեանց (Դանուբեան գաւառաց կամի ասել) յիշատակելոց ի վեր անդր գրութեան, առնել լորոշումն զինի ընտրութեան եւ հաստատութեան նորոյ Կաթուղիկոսի Աղքիս կարեւոր խորիըրդակցութեամբ զայս վսեմ իննդրոյս ընդ Նորին Վեհափառութեան, որոյ վասն եւ տալ յիւրումն ժամու զառանձի՞ զեկուցումն անկախ յայսմանէ, եւ զայսմանէ յայտնել գլխաւոր Կառավարութեան փոխարքային կովկառաւ» :

Ոչ վլիմեսցին անշուշտ յուշադրութեանց վերջին տող եւ պարտաւորութիւն օրագրոյ Սինոդի, որպիսիք ոչ յաւելուն երբեք զպատիւ եւ զպարծանս յայնժամեան անդամոցն, որք էին Տեղակալ ատենապետք Սինոդի Գէորգ Արքեպս. Վեհապետեան, Յովհաննէս Արքեպս. Յովհաննէս, Գէորգ Արքեպս. Մկրտչեան, Յովհաննէս Եպիսկոպոս Արքարունի, Թաղէոս վարդապետ (արեղայ) Զիւնական, Պօղոս վարդ. (արեղայ) Տէր-Մարգարեան եւ Գրիգոր վարդ. (արեղայ) Մուշեղեան: (Ոչ ունէին վերջինքն եւ ոչ զմասնաւոր իշխանութիւն վարդապետական, որպէս եւ ոչ իսկ եպիսկոպոսունք):

Ոչ աւելորդ Համարեսցի փակադծել ասդէն, զի Համաձայն գլուխութեան Պօղոս Արքեպիսկոպոս - Պատրիարքի հասին Ներսէս Եպս. Վարժապետեան եւ Յակոբ Էֆէնտի Նորատունկեան ի պատգամաւոր ի զիմաց ընդհ. Երեսփ. Ժողովոյ՝ ունելով եւ զյատուկ յաճնարարութիւնս եւ զհրահանդս կարեւորս, զորս պաշտպանեցին ըստ արժանոյն ի Համազգային կաթ. ընար. Ժողովի ի Ս. Էջմիածին թէպէտ թէրի իմն եւ անփորձ ուղղութեամբ պաշտօնականաւ, թողեալ իրեւ զինուիր վիճելի եւ անվերջանալի: Միանգամայն ստորագրեցին պատգամաւորք ի վերջին կաթ. ընտրութեան ըստ այսոցիկ օրինակացն. «Ես՝ պատգամաւոր ի զիմաց Համայն Եկեղեցականաց ամենայն վիճակացն (°) Ս. Էջմիածնի, եւ Կաթուղիկոսութեանցն Սոոյ եւ Աղթամարայ, եւ Պատրիարքութեանն Սրբոյ Երուսաղէմի, ըստ Հրահանդին տուելոյ ինձ յԱղքային Ժողովոյ Պատրիարքութեանն Կոստանդնուպոլսոյ, ընարեցի կարուղիկոս ամենայն Հայոց եւ Ծայրագոյն Պատրիարք Համազգական Մայր Աթոռոյ Արարատեան Սրբոյ Էջմիածնի՝ զամենապատիւ զՏէր Տէր ԳէՈՐԳ Սրբազն Արքեղիսկոպոս Պրուսայու, եւ ոչ զոք կանդիտատ: Ներսէս Եպիսկոպոս Վարժապետեան. » — « Նոյնպէս եւ ես՝ պատգամաւորս ի զիմաց ամենայն ժողովրդականաց վերոյիշատակեալ վիճակաց կայսե-

րութեան Տաճկաստանի ընտրեցի կաթուղիկոս զՏէր ԳէՈՐԳ Արքա-
դան Արքեպիսկոպոս Պրուսայու և ոչ զոք կանդիտատ։ Յակոբ Պ.
Նորատունկեանց» :

Թովելի էին ընթացք Երեսփ. Ընդհ. Ժողովոյ Հայոց Թուրքիոյ
և երկուց պատգամաւորացն ընդդեմ կանդիտայական դրութեան որ
ըստ տրամադրութեան ցարադիր Պալաժէնիոյ 1836-ի, այլ սակայն
քննադատելի էին բանք ինչ ստորագրութեան եկեղեցական պատգա-
մաւորի, որպիսիք զրգուն ի միոյ կողմանէ զներքին հակառակու-
թեւնո, եւ ի միւսմէ տան օտարացն հակառակորդաց զատիթս և
դիաստո իրաւաբանական-միջազգային խնդրոց եւ վիճուց :

Ուու. Կառավարութիւն ունէր եւ վարէր կանոնաւորապէս
զգիւանագիտական ուղղութիւն եւ զծրագիր ներհուն եւ հաստատուն
նաև ըստ խնդրոյ վերաքննութեան Պալաժէնիոյ, յորմէ, գէ՛թ ըստ
ներքին խնդրոյ եւ յականէ յանուանէ՝ ըստ խնդրոյ Պալաժէնիոյ՝
զուրկ էին Հայք առհասարակ, եթէ ի Մայր Աթոռուոջ ի Ս. էջմիածնի
յաջորդութեամբ, կաթուղիկոսաց անփորձից եւ համբակաց, միան-
գամայն ոչ հետեւողաց իրերաց, եթէ աստ ի կ. Պոլիս անհաստատ
եւ իրերահակառակ ուղղութեամբք Պատրիարքաց եւ վարչական ան-
դամոց ընդ անդամոց Երեսփ. Ընդհ. Ժողովոյ եւ եթէ յայլ սամենայն
տեղիս եւ ի սիմիւս տիեզերաց :

Վասն որոյ յաջորդէր ուու. կառավարութեան յաւէտ մեքենայել,
խարդաւանել, գժտեցուցանել ընդ միմեանս զպաշտօնական մար-
մինս, եւ այսպէս ենթարկել չփոթութեանց եւ թողուլ ապարդիւն
զջանո Հայոց ըստ խնդրոյ Պալաժէնիոյ։ Յապացոյցս բանից մերոց
յաւելումք շարադասել զանցս եւ զհետեւանս պալաժէնիական խըն-
դրոյ եւ կաթ. ընտրութեանց որ ի 1884-85 եւ ի 1893 բաւականս առ
ի ամփոփել եւ աւարտել զպատմութիւն հաստատութեան եւ խնդրոյ վերաքննութեան Պալաժէնիոյ, թողեալ յայլում տեղուոջ ծանրանալ
եւ պարզել առաւել զառանձին կարծիս մեր որ վասն խնդրոցդ եւ
ձախորդ ընթացից պաշտօնական մարմնոյ կենտրոնականաց եթէ անդ
ի Ս. էջմիածնին եւ եթէ աստ ի կ. Պոլիս (եթէ ժամ բարեպատեհ եւ
պարապոյ գտանիցիմք, մանաւանդ թէ եթէ ներեսցեն անձնական
տկարութիւնք մեր) :

Արդ՝ յետ յաջողելոյ ուուական կառավարութեան մեքենայել գի-
ւանագիտական ընթացիւք եւ ջլատել զջանս Հայոց նաեւ յայսմ նը-
ւագի, որպիս թողուլ ապարդիւն եւ զձեռնարկս Գէորգայ (կաթու-
ղիկոսի) մինչեւ ցամ Տեսան 1882-3, զինի վախճանի Գէորգայ, յորու
միջոցի էր Պատրիարք Կոստանդնուպոլսոյ՝ հոչակաւոր հակառա-
կորդ Պալաժէնիոյ Ներսէս Եպ. Վարժապետեան, յետ 1865-6 եւ 1870

